

В умовах війни мова набуває нових функцій – стає не лише інструментом комунікації, але й засобом соціальної ідентифікації, емоційної підтримки та відновлення почуття безпеки. Для українського суспільства вона дедалі більше виконує роль маркера довіри й належності, а у дитячому середовищі – показника мовної адаптації до нових реалій.

У сучасній психолінгвістиці цей процес описують як емоційне сприйняття мови, коли слова набувають не лише семантичного, а й афективного значення, пов'язаного з особистим і колективним досвідом.

У 2025 році науковці кафедри української мови Київського столичного університету імені Бориса Грінченка провели низку соціолінгвістичних опитувань серед дітей молодшого шкільного віку та педагогів столичних шкіл, щоб дослідити, як війна вплинула на мовну поведінку нового покоління українців.

Отримані результати дають змогу оцінити, як у сучасних умовах змінюються моделі мовного засвоєння, ставлення до мови та механізми адаптації дітей до нової мовної реальності.

Дослідження дитячого мовлення є ключовим інструментом вивчення процесів мовної соціалізації. Воно дає змогу простежити, як діти опановують різні мови та розподіляють функції між сімейним, освітнім і публічним простором. Такі дані формують емпіричну базу для практично орієнтованої мовної політики.

Школа як дзеркало суспільства

Сучасна школа відображає мовну динаміку українського суспільства: державна мова домінує в навчальному процесі, тоді як у неформальному спілкуванні учнів (перерви, онлайн-спілкування) зберігаються контактні та змішані мовні практики.

Переважає більшість вчителів (понад 82%), які взяли участь в опитуванні (жовтень 2025 року), зазначають, що учні відчують труднощі у висловлюванні українською мовою на уроках. Це свідчить про те, що досить часто дітям бракує автоматизованих мовних навичок.

Йдеться не про відсутність знань, а про поступове розширення функцій української мови – від мови навчання до мови щоденного спілкування та емоційного самовираження, що є актуальним завданням для багатьох здобувачів освіти.

Одним із ключових чинників цього процесу є сімейна мовна політика.

За результатами опитування дітей у м. Києві (лютий 2025 року), понад половина молодших школярів (52.4%) зростають у змішаному мовному середовищі, де в побуті поєднуються українська та російська мови. Третину дітей (32%) виховують у повністю

українськомовних родин, тоді як 11.7% – у російськомовних. Така структура демонструє поступову, але ще неповну українізацію приватного простору. Ці особливості родинних мовних практик безпосередньо впливають на мовну поведінку дітей.

На сьогодні саме школа виступає каталізатором змін у мовній поведінці дітей: вона розширює функціональні межі української мови, переводячи її з навчального рівня у сферу щоденного спілкування. Педагоги відзначають, що діти дедалі частіше використовують українську під час групових завдань, обговорень та побутових розмов. Це означає, що мовна соціалізація покоління війни відбувається через взаємодію і поступове формування емоційного зв'язку з українською мовою.

Емоційна українізація

І діти, і педагоги підтверджують факт переосмислення мовного ставлення. За результатами досліджень, 62% дітей, які взяли участь в опитуванні (лютий 2025 року), зазначили, що їхнє ставлення до російської мови змінилося через війну, тоді як понад 80% учителів (жовтень 2025 року) фіксують зростання впевненості й гордості у використанні української. Ці показники демонструють, що мова поступово переходить із категорії «навчальної необхідності» до категорії «емоційної цінності».

Функціональна роль російської, навпаки, звузилася до приватних і неформальних сфер: діти найчастіше вживають її з друзями (19.9%), родичами (15.9%) або під час перерв у школі (15.3%). В офіційних контекстах — на уроках, у комунікації з педагогами чи під час навчання — вона практично відсутня. Це свідчить про структурну трансформацію мовного простору дітей, де українська стає мовою знань, офіційного спілкування та дедалі частіше — емоційної самоідентифікації.

Педагоги підтверджують ці спостереження: понад 81% респондентів відзначили помітні зміни у мовній поведінці дітей після 2022 року, з яких 73% говорять про зростання частки української у щоденному спілкуванні. Разом із цим, 57% відзначають зменшення використання російської, а близько 11% — появу мішаних мовних форм, які можна трактувати як перехідний етап мовної адаптації.

Водночас опитування вчителів засвідчує, що мовні непорозуміння між учнями виникають у поодиноких випадках: регулярно — лиш у 6%, інколи — у 25% класів (за даними опитування). Більшість таких ситуацій мають вербальний характер (іронія, уникання, насмішки), а не відкритий конфлікт, і переважно трапляються під час перерв. Типовою реакцією у таких випадках є звернення до вчителя, що підтверджує високу роль школи як посередника у формуванні мовного комфорту.

Українізація сьогодні відбувається через емоційне засвоєння мови, через її поступове вкорінення в особистий і колективний досвід. Соціолінгвістика визначає цей процес як переорієнтацію символічного престижу: мова, яка раніше виконувала переважно освітні чи формальні функції, стає носієм солідарності та спільної ідентичності.

Що важливо пам'ятати?

Дослідження показують: мовна соціалізація дітей у час війни вимагає системного підходу, що поєднує педагогічну практику та емпіричні дані. Підтримка української мови в

освітньому середовищі має спиратися на науково обґрунтовані інструменти спостереження, вимірювання та прогнозування мовного розвитку дитини.

- Партнерство школи та родини

Ефективне формування українськомовного середовища можливе лише за умови взаємодії школи, родини й наукових інституцій. Необхідно розвивати моделі сімейно-шкільного моніторингу мовних практик, які дозволять фіксувати зміни в мовному репертуарі дітей, співвідносити шкільні результати з мовною ситуацією в родині та формувати індивідуальні стратегії мовної підтримки.

- Розвиток інструментів оцінювання мовного прогресу

Потрібні науково обґрунтовані стандартизовані методики, що дають змогу комплексно оцінювати мовний розвиток дітей – не лише активний словниковий запас і граматичну правильність синтаксичних конструкцій, але й рівень мовної автоматизації та емоційної впевненості у використанні української мови. Такі інструменти мають спиратися на світові практики оцінювання дитячого мовлення та бути адекватно адаптованими до українського контексту.

Систематичне застосування подібних інструментів дозволить виявляти зони мовної вразливості, особливо серед дітей із двомовних родин, і коригувати навчальні програми відповідно до індивідуальної динаміки мовного розвитку.

- Науковий фундамент мовного розвитку

Розвиток українського мовного середовища серед дітей має бути спільним предметом дослідження педагогіки, лінгвістики та психології. Потрібно створювати міждисциплінарні бази даних – корпуси дитячого мовлення, системи спостереження за мовним розвитком і щорічні аналітичні огляди мовної динаміки в освіті. Такий підхід забезпечить доказову основу для сталих і науково виважених рішень у сфері мовної освіти та мовної політики.

Михайло Вінтонів, Ольга Шевчук-Клюжєва.